

Boekbesprekingen

W. J. Nijhof, H. A. M. Franssen, W. Th. J. G. Hoeben,
R. G. M. Wolbert (red.)

Handboek Curriculum: modellen, theorieën, technologieën

Swets & Zeitlinger, 1993

ISBN 90 265 1273 2 f 79,50

Het 'Handboek Curriculum' is een initiatief van de (inmiddels opgeheven) Onderzoeks Thema Groep Curriculum (OTG-Curriculum), met als doel het Nederlandse curriculumonderzoek te beschrijven en te ordenen vanuit een wetenschappelijke optiek. Het is in een viertal aandachtsgebieden opgesplitst. Allereerst wordt aandacht besteed aan definitiekwesties (wat is een curriculum en wat is curriculumonderzoek en curriculumtechnologie), aan de geschiedenis van de curriculumtheorie in Nederland en hoe zich de curriculumtheorie verhoudt tot de curriculumtechnologie. Vervolgens komen curriculumonderwerpen die op landelijk (macro-) niveau spelen aan de orde: het vertalen van wetgeving en andere voorschriften in onderwijsleerplannen als vorm van curricula. Daarna onderwerpen die zich op het niveau van de school (mesoniveau) afspelen (zoals schoolwerkplannen als curriculumdocumenten). En ten slotte onderwerpen die zich op klassenniveau (micro-niveau) afspelen (leergangen, onderwijsleerpakketten als curriculumdocumenten).

De bijdragen van Nijhof en Hoeben hebben betrekking op de al eerder genoemde terminologische kwesties: de definiëring van de begrippen curriculum, curriculumtheorie, curriculumonderwerpen, curriculumtechnologie en over de verhouding tussen deze begrippen. Het is voor een recensent nauwelijks mogelijk in te gaan op de details van de voorgestelde definiëringen, omdat het vergelijken daarvan met die van de overige auteurs die aan het handboek bijdragen al het grootste deel van de voor deze recensie beschikbare ruimte zou vullen en er dan vervolgens geconcludeerd zou moeten worden dat vrijwel alle auteurs verschillende definities geven van in elk geval het begrip 'curriculum'. Dit is natuurlijk meer een generieke term dan een duidelijk af te bakken begrip. Het begrip blijkt ook min of meer door opsomming gedefinieerd te kunnen

worden: onderwijsleerplannen, schoolwerkplannen en leergangen/leerpakketten en wat daaraan gelijk te stellen is; waarbij curriculumtheorie en curriculumonderzoek zich bezighouden met de beschrijving van respectievelijk het onderzoek naar het ontwerpen/ontwikkelen, verspreiden, implementeren en evalueren van de curricula; de onderwijstechnologie ten slotte bevat de technieken voor het toepassen van de aldus verworven kennis. Ik laat de terminologische kwesties verder rusten, met alle respect voor de manhaftige pogingen van Nijhof en Hoeben om orde in de terminologische chaos te scheppen.

In de bijdrage van Franssen wordt een uitstekend overzicht gegeven van de geschiedenis van de curriculumtheorie in Nederland, hoe deze gerelateerd was en is aan de in Amerika ontwikkelde, empirisch gebaseerde curriculumtheorie en aan de geesteswetenschappelijke didactiek. Hij beschrijft de eerste aanzet tot curriculumtheorie in Nederland, die betrekking had op het formuleren van onderwijsdoelen en -leerinhouden, de rol die allerlei grote instituten en projecten daarbij gespeeld hebben. Hij beschrijft ook de meest recente ontwikkelingen, waarin zeer veel aandacht voor de implementatie en evaluatie van de ontwikkelde curricula bestaat. Een hoofdstuk met veel 'jeugdsentiment' dus, dat eindigt met een pleidooi tot wederzijdse beïnvloeding van curriculumtheorie en vakdidactiek.

Het gedeelte van het handboek handelend over het macro- of landelijk niveau (onderwijsleerplanniveau) telt een vijftal bijdragen. Akkermans behandelt de juridische vragen rond het leerplan, waarbij artikel 23 van de Grondwet uiteraard niet onbesproken blijft. Hij constateert dat de wetgever nu eens uitgebreide en gedetailleerde voorschriften in de onderwijswetten met betrekking tot het leerplan heeft vastgesteld (in WHBO, WBO en WVO) en dan weer eens volstaat met summier aanduidingen (WVO) en verder dat er veel vrijheid voor invulling door de schoolbesturen overblijft. Interessant is zijn constatering dat de rechtsbescherming van studenten, leerlingen en ouders bij conflicten over het leerplan (en de daarin mogelijk voorgeschreven toetsen) gebrekkig of niet geregeld is, maar dat met name de weg naar de burgerlijke rechter openstaat ter beslechting van bedoelde conflicten.

Van Bruggen constateert dat 'onderwijsleerplan' (per schooltype) een achterhaald begrip is (dat alleen in de WOV voorkomt; in dezelfde wet wordt gezegd dat de SLO daarvoor modellen moet ontwikkelen): de term functioneert vrijwel niet en waar hij wél functioneert worden er verschillende betekenissen aan toegekend. Hij wijst erop dat de overheid onderwijsinhoudelijke richtlijnen eerder geeft in wetten, Algemene Maatregelen van Bestuur en in circulaire dan in landelijk geldende onderwijsleerplannen. Verder constateert hij dat deze vaak tot stand komen op basis van adviezen van een ad-hoc commissie van deskundigen (en bijvoorbeeld niet via de SLO), waarbij integraal management en afstemming veelal ontbreken. Hij vergelijkt de Nederlandse situatie met die in het buitenland en constateert diverse overeenkomsten en verschillen; een algemene tendens in de richting van 'strakter regelen' valt waar te nemen. Van Bruggen besteedt verder gedetailleerd aandacht aan de vraag welke curriculaire (= onderwijsinhoudelijke) maatregelen op landelijk niveau genomen (kunnen) worden en hoe dat in de praktijk plaatsvindt, waarna hij nog kort spreekt over de invoering en verspreiding van de curriculaire voorschriften: via examenprogramma's, projectenbeleid, via de coördinatie van het innovatiebeleid conform de WVO en via de onderwijsinspectie.

De evaluatie van de curriculaire voorschriften op landelijk niveau (de onderwijsleerplannen van schooltypen) wordt door Hoeben behandeld in een bijdrage getiteld 'Evaluatie van onderwijsbeleid'; hij bespreekt achtereenvolgens als mogelijke middelen daartoe: programma-evaluatie, assessment, kwaliteitscontrole en analytische evaluatie. Programma-evaluatie wordt door Hoeben gezien als de ideale evaluatievorm: nagegaan wordt of de uitvoering van een beleidsprogramma de effecten sorteert die het beleid als doelstelling geformuleerd heeft en of onbedoelde en onwenselijke neveneffecten worden vermeden. Hij beweert dat deze evaluatievorm eerder uitzondering dan regel is. De 'assessment study' in Nederland is het PPON; een ander voorbeeld is het IEA-onderzoek. Bij kwaliteitsbewaking of -controle kan aan twee mogelijkheden gedacht worden: output-bepaling en het gebruik van een indicatorenstelsel naast 'connaissieurschap' zoals tot uitdrukking komend in onderwijsinspectie- en visitatiecommissies.

Analytische evaluatie (of met het nieuwe modewoord ex ante evaluatie) ten slotte wordt gebruikt om de mate van de beleidsimplementatie te voorspellen op basis van reeds aanwezige wetenschappelijke onderzoeksresultaten, en welke effecten het beleidsprogramma, in casu het onderwijsleerplan, zal hebben. Hoeben vergelijkt de vier beleidsevaluatietypen en constateert dat er geen echte voorkeur valt uit te spreken voor één van hen, mits de verschillende vraagstellingen die ermee beschouwd kunnen worden maar in het oog gehouden worden.

De beroepsgerichte leerplanontwikkeling op macroniveau is het onderwerp van de bijdrage van Nieuwenhuis. Het 'schooltype' waarvoor dit leerplan zou moeten gelden is in dit geval: het (kort) middelbaar beroepsonderwijs, het leerlingwezen en het daarmee verwante beroepsgerichte volwassenenonderwijs. Kernprobleem is de sterke afhankelijkheid van het beroepsonderwijs van externe ontwikkelingen die onder andere met behulp van zogenaamde profielontwikkelingen in kaart gebracht worden. Nieuwenhuis schrijft op basis van de aldus verkregen beroepsprofielen hoofdzakelijk over de doelstellingen van het beroepsonderwijs en over de inhoud en opzet van het daarbij behorende leerplan.

Plomp en Keursten behandelen de informatietechnologie en haar invloed op het curriculum (maar óók de computer als hulpmiddel voor het ontwerpen van curricula), evenals de wijze waarop computertoepassingen in het curriculum ingevoerd en verspreid kunnen worden.

Het mesoniveau (of schoolniveau) is met een drietal bijdragen vertegenwoordigd, alle handelend over het schoolwerkplan.

Fransen en Van Vilsteren stellen de zinvolheid van het schoolwerkplan zoals dat nu wettelijk is voorgeschreven ter discussie en doen wijzigingsvoorstellen voor een beter en zinvoller gebruik ervan. Kern van hun voorstellen vormt de verbinding van de meer onderwijsinhoudelijke zaken, geregeld in het schoolwerkplan, met de bedrijfsmatige facetten van de school en met de zelfevaluatieontwikkeling.

Ook Van der Werf doet voorstellen met betrekking tot schoolwerkplannen, maar nu vooral om hun gebruik te bevorderen: het gebruik ter ondersteuning bij en evaluatie van het onderwijsleerproces, het gebruik als evaluatiemiddel ten behoeve van didactisch handelen en het ge-

bruik bij de evaluatie van leerprestaties. Zij stelt dat deze gebruiksvormen bevorderd kunnen worden door het realiseren van de kenmerken van een effectieve schoolorganisatie alsmede van die van effectieve instructie.

Janssens ten slotte bespreekt de evaluatie van schoolwerkplannen door de school zelf en werkt daar een opzet voor uit op basis van het evaluatiemodel van Stake.

Het microniveau (in de klas) komt in een vijftal hoofdstukken ter sprake: het ontwerpen van leerprogramma's en onderwijsleerplannen, de rol van de onderwijspsychologie daarbij, het invoeren van leergangen in scholen, de evaluatie en ten slotte de verspreiding van leergangen.

Nijhof behandelt het ontwerpen van onderwijsleerpakketten, zij het - gezien de vele aspecten en mogelijkheden dienaangaande - in de vorm van een overzicht gebaseerd op de tweedeling: discipline-georiënteerde en competentiegeoriënteerde design-typen. Het eerste type komt vooral voor in het algemeen vormend onderwijs, het tweede met name in het beroeps- en trainingsgerichte onderwijs. Vervolgens licht Nijhof de gezamenlijke elementen uit de diverse curriculumontwikkelingsstrategieën die gebruikt worden om het ontwerp/design om te zetten in concrete onderwijsleerplannen toe. Hij wijst verder op de toenemende aandacht voor de relatie tussen cognitie en curriculum: om effectieve leerprocessen te realiseren via het curriculum moet daarin ruimschoots aandacht geschonken worden aan de cognitieve aspecten van de op te roepen leerprocessen.

Knoers behandelt uitgebreid de relatie tussen cognitie en curriculum in zijn bijdrage aan het handboek; hij onderscheidt drie stappen die gezet moeten worden om deze relatie te optimaliseren. Een analyse van het onderwijsleerproces als een proces van informatieverwerking, gevolgd door een op deze analyse afgestemde en uitgewerkte leerstofstructuur en, als laatste stap, een op deze structuur afgestemde instructie.

Van den Akker behandelt de invoering van onderwijsleerpakketten: hij wijst er allereerst op dat innovatieprocessen nogal eens struikelen als het op daadwerkelijke invoering aankomt. Hij beschouwt vervolgens de variabelen die van invloed zijn op de daadwerkelijke invoering en stelt dan dat de implementatie van nieuwe curricula gezien moet worden als een leerproces (bij

de leerkracht). Ten slotte distilleert hij uit deze opvatting enige praktische implicaties, waarvan de belangrijkste betrekking heeft op een gestructureerde invoeringsaanpak, die de voorkeur verdient boven een meer open benadering.

Van den Berg, Terwel en Wierstra geven een overzicht van de wijzen waarop de evaluatie van leergangen kan plaatsvinden; zij baseren zich daarbij op empirisch-analytische uitgangspunten. Het overzicht bevat alle traditionele discussiepunten: van de keuze van de evaluatiecriteria tot en met de keuze van de onderzoek-designs.

De laatste bijdrage, van Suhre, behandelt de manieren waarop onderwijsleerpakketten verspreid kunnen worden, met als doel de aanschaf (en het gebruik) door de scholen. Deze verspreiding vindt vanuit twee motieven plaats, een sociaal-economisch motief (de educatieve uitgever moet verdienen) en een beleidsmotief (het onderwijsleerpakket bevat een door het beleid gewenste innovatie). Afhankelijk van deze motieven kunnen er verschillende verspreidingstactieken gevolgd worden. Suhre bespreekt deze verschillende tactieken en schetst vervolgens een perspectief waarin de kwaliteitsbeoordeling van de te verspreiden onderwijsleerpakketten een belangrijke rol speelt. Hij doet een aantal suggesties voor criteria voor deze kwaliteitsbewaking en meent dat de kwaliteitsbewaking voortvarend ter hand genomen moet worden als middel om de verspreiding van hoofdzakelijk als goed beoordeelde onderwijsleerpakketten te bevorderen.

Een handboek kan een tweesoortige functie hebben: het is een beknopte verhandeling waaruit men de beginselen van een wetenschap kan leren of het is een stelselmatige samenvatting van een vak of een wetenschap. De redactie van het handboek doelt mijns inziens vooral op de tweede functie: het geven van een stelselmatige samenvatting van hetgeen zich, in Nederland, op het terrein van het curriculum afspeelt: curriculumtheorie, curriculumonderzoek en curriculumtechnologie. Als zodanig een waardevolle en nastrevenswaardige functie: er gebeurt op curriculumterrein zeer veel in Nederland en aan een stelselmatig overzicht daarvan bestaat ongetwijfeld behoefte. In deze zin is het initiatief van de voormalige OTG-Curriculum toe te juichen: het heeft geleid tot één van de eerste handboeken op onderwijskundig terrein, met zeer veel nuttige en soms nog niet in de context van curricu-

lumontwikkeling behandelde, informatie.

Een duidelijk punt van kritiek vind ik het gebrek aan 'stelselmatigheid', de indeling in macro-, meso- en microniveau is zeker systematisch van aard, maar veel andere systematiek heb ik niet kunnen ontdekken. Het handboek is vooral een bundel van losjes-geordende, afzonderlijke bijdragen. In vrijwel alle bijdragen worden andere invullingen aan het begrip 'curriculum' gegeven; in slechts enkele bijdragen worden relaties gelegd met eerdere of volgende artikelen. Ook de 'harde kern' (ontwikkeling, invoering, evaluatie en verspreiding van het curriculum) is lang niet op alle drie de niveaus terug te vinden. Dit impliceert dat vrijwel elke bijdrage op haar eigen merites door een recensent beoordeeld zou moeten worden. Dat gaat echter te ver: vandaar mijn (slot-)conclusie: een alleszins waardevol handboek over curriculumtheorie (etc.) dat in een volgende versie verder gesystematiseerd zou moeten worden.

J. H. Slavenburg

Mededelingen

Congres Commissie Seksueel

Misbruik van Jeugdigen

Naar aanleiding van het verschijnen van het rapport 'Handelen bij vermoeden van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen - Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren' organiseert de Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen (SMJ) op 15 april 1994 een congres in De Reehorst te Ede. De commissie SMJ is een gezamenlijke commissie van vijf beroepsverenigingen van pedagogen (NVO), psychologen (NIP), kinder/jeugdpsychiaters (NVP), kinderartsen (NVK) en jeugdartsen (NVJG). Het congres is bedoeld voor deze vijf beroepsgroepen.

Voor informatie en inschrijving: Secretariaat Congres SMJ, p/a NVO, Korte Elisabethstraat 11, 3511 JG Utrecht, tel.: 030 322407.

Congres De Grenzen van de

Orthopedagogiek

Ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan organiseert de Vakgroep Orthopedagogiek van de Rijksuniversiteit Groningen op 28 en 29 april 1994 het congres 'De grenzen van de orthopedagogiek'.

Voor inlichtingen: Hans Knot, tel.: 050 636584.

Inhoud andere tijdschriften

Comenius
13e jaargang, nr. 3, 1993

Themagedeelte: Lichaam en opvoeding
Inleiding op het themagedeelte, door J. Doornenbal, H. Lutz en H. Baartman
De identiteit van het lichaam, door G. Biesta
Kinderfysiotherapie vanuit een handelingstheoretisch perspectief, door K. Reynders en R. van Wijck
Hoe maken we Maaikes handen vrij? Kind, lichaam en motorische beperkingen, door K. Mulderij
Anorexia nervosa. Het lichaam als strijdtoneel, door G. Noordenbos
en verder:

Educatieve autonomie voor vrouwen. Oplossing, mogelijkheid en overgangsfase? door P. Schedler

Culturele verscheidenheid en sociale klassen. Een reactie op 'Het belang van een cultuurbeleid in het onderwijs' van Trees Pels, door J. Dronkers

Comenius
13e jaargang, nr. 4, 1993

Thema: The course of a girl's life
Girls from school to work. An introduction, door F. Meijers, A. van Drenth, P. Naber, E. Peters en F. van Wel

Matching future careers to positive selves. Adolescent girls' occupational alternatives in cross-national perspective, door J.L. Gibbons, D.A. Stiles, M. Lynn, H. Collins en Ph. Phylaktou
Lurking vacations. Girls' labour market perspectives and women's life course agenda, door H. Krüger

'Now you have to make choices!' Changes in the course of a girl's life, door E. Peters
Adolescent girls and schooling. Gender, youth and transitions, door L. Chrisholm

Tijdschrift voor Onderwijsresearch
18e jaargang, nr. 4, 1993

Beboeten van spijbelaars: versterking van discipline of verzwakking van motivatie? door F.M. Weerman

De opbrengst van volwasseneneducatie voor vrouwen: economische zelfstandigheid? door S.J. van Leeuwen

De eerste gehechtheidsrelatie(s) en de cognitieve ontwikkeling van het kind: een literatuuroverzicht, door C. de Ruiter, M.H. van IJzendoorn en J. Goedbloed

Notities en commentaren
Perspectief op een beroep? Een commentaar, door A.M.P. Knoers

Tijdschrift voor Onderwijsresearch
18e jaargang, nr. 5, 1993

The quality of the IEA-Reading Activity Inventory pilot version, door M.E. Otter
Coördinatie en de effectiviteit van het onderwijs op het vakgebied wiskunde, door B. Witziers
Aanpak van kwalificatieproblemen in organisa-

ties: een onderzoek naar strategieën van opleidingskundigen, door F. J. van der Krogt, A. A. Vermulst en I. E. C. ter Woerds
Tijdsbesteding van docenten in het voortgezet onderwijs op verschillende manieren gemeten: een validatiestudie, door J. Heidelberg, H. van den Bergh, H. Kuhlemeier en J. Hoeks

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
32e jaargang, nr. 11, 1993

Pedagogische advisering en gedragsbehoud, door F. M. Gerards
Theorieën van woordherkenning en praktische implicaties, door W. van den Broeck
Automatiseren = leren onthouden. Aanpak van een rekenprobleem, door W. Danhof

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
32e jaargang, nr. 12, 1993

Themanummer: Orthopedagogische hulp bij ernstige en complexe opvoedingsproblemen

Orthopedagogische hulp bij ernstige en complexe opvoedingsproblemen, door H. E. M. Baartman en A. J. J. M. Ruijsseenaars
Desoriëntatie en houvast. Opvoeden en volwassen worden in het fin de siècle, door B. Spiecker en D. de Ruyter
Multi-probleem gezinnen met ernstige opvoedingsproblemen: een strijd om perspectief, door P. Ghesquière
Kindermishandeling als een ernstig en complex opvoedingsprobleem, door H. E. M. Baartman
Agressieve jeugdigen, door J. D. van der Ploeg en E. M. Scholte
Problemen bij het opvoeden van meervoudig gehandicapte kinderen, door H. Nakken
Ernstige gedragsproblemen bij verstandelijk gehandicapten in opvoedkundig perspectief, door G. H. van Gemert

Ontvangen boeken

Ansink, B. J., & Aldenkamp, A. P., *Klinische neuropsychopedagogiek*. Uitgeverij Garant, Apeldoorn, 1993, f 60,65.
Broekaert, E. (red.), *Handboek bijzondere orthopedagogiek*. Uitgeverij Garant, Apeldoorn, 1993, f 66,45.

Gualtherie van Weezel, L., & Waaldijk, K., *Een plek om te leven. Over methodisch werken in de (semi-) residentiële hulpverlening*. Bohn Stafleu Van Loghum, Houten, 1993, f 41,50.
Hessels, M. P. G., *Leertest voor etnische minderheden. Theoretische en empirische verantwoording* (dissertatie). Erasmus Universiteit Rotterdam, 1993.
Heyting, Fr., & Tenorth, H.-E. (red.), *Pedagogiek en pluralisme: Duitse en Nederlandse visies op pluraliteit in de theorie en de praktijk van de opvoeding*. Uitgeverij POW, Universiteit van Amsterdam, 1993.
Kwakman, F., & Oers, J. van, *Het geloof in de katholieke basisschool* (dissertatie). Kok Pharos Publishing House, Kampen, 1993.
Leirman, W., *Vier culturen van educatie: expert, ingenieur, profet, communicator*. Uitgeverij Garant, Apeldoorn, 1993, f 35,15.
Meeus, W. (red.), *Adolescentie. Een psychosociale benadering*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1994, f 59,50.
Otter, M. E., *Leesvaardigheid, leesonderwijs en buitenschools lezen* (dissertatie). SCO-Kohnstamm Instituut, Amsterdam, 1993.
Oud-de Glas, M., Buis, Th., & Withagen, V., *Onderzoek naar vreemde-talenonderwijs in Nederland* (SVO-Balansreeks). SVO, 's-Gravenhage, 1993, f 37,50.
Pameijer, N. K., Haccou, R., Jongh, A. J. C. M. de, & Mengheuveel, L. W. A. van de, *Weer samen naar school. Op weg naar 1997*. Van Gorcum, Assen, 1993, f 29,50.
Ploeg, J. van der (red.), *Orthopedagogische werkvelden in kaart. Nederland*. Uitgeverij Garant, Apeldoorn, 1993, f 28,50.
Strien, P. J. van, *Nederlandse psychologen en hun publiek. Een contextuele geschiedenis*. Van Gorcum, Assen, 1993, f 45,-.

Inhoudsopgave

Pedagogische Studiën Jaargang 71, nummer 2/1994

R. K. W. van der Velden

Sociale herkomst, gezinskenmerken en schoolsucces 82

J. Kaldeway en F. A. J. Korthagen

Training in studeren aan het hoger onderwijs: doelen en effecten 93

G. Driessen

Doubleren en drop-out in de eerste fase van het voortgezet onderwijs 108

J. Elen

Het relatieve belang van informatie-elementen in instructie-teksten: een prescriptief-empirisch onderzoek 120

Discussie

M. J. C. Mommers

Zicht op kwaliteit. Evaluatie van de basisschool 135

W. K. B. Hofstee

Back to the basics? Bespreking van: Zicht op kwaliteit. Evaluatie van het basisonderwijs. Eindrapport 140

Kronieken

H. A. M. Franssen

Evaluëren als instrument. Een kritische bespreking van het Eindverslag van de Commissie Programma-Evaluatie 143

Th. J. Bastiaens en W. J. Nijhof

Learntec 1993: Karlsruhe 150

Boekbesprekingen 154

Mededelingen 158

